

VARGA LAJOS**1919 októbere: pártok vergődése
a koalíciós tárgyalások hálójában*****Keresztény párt(ok) a kormányruánál**

Friedrich István 1919 augusztusától az államhatárokkal nem rendelkező, megcsönkített, megszállt Magyarország miniszterelnöke volt. Bő három hónapos regnálása alatt kormányainak összetétele alaposan megváltozott. E rövid idő alatt három kabinet élén állt. Első kormánya augusztus 7-én alakult meg, miután előző nap, az esti órákban katona- és rendőrtisztek erőszakos puccsot hajtottak végre – mindezt József Ágost kormányzóvá emelkedett főherceg közreműködésével és a fővárost éppen csak megszálló román parancsnokság hallgatólagos egyetértésével. Az egy hétig fennálló tiztagú hivatalnokkormányából nyolcan a korábbi években is magas beosztású minisztériumi tisztviselők voltak, míg két hűséges társa, akik a puccs előkészítésében és lebonyolításában tevékeny szerepet játszottak, a későbbiekben is követték a kormányzati beosztásban.

Az augusztus 15-én felállított második, József főherceg kormányzó előtt esküt tevő, tizennégy miniszterből álló kormányból mindössze hat személy maradt hivatalban november végéig. Ebben a koalíció elemeit magán viselő kormányban különböző pártállású volt miniszter, országgyűlési képviselő, törvényszéki kúriai elnök, iparkamarai elnök is részt vett. A kormányzó-főherceg augusztus 15-én a reggeli órákban mutatta be az an-

* A tanulmány a Tanácsköztársaság bukása utáni időszak történéseit vizsgáló nagyobb munka része.

tant Budapesti Szövetséges Katonai Bizottságnak (Tábornokok Tanácsa) a kormány listáját, megjegyezve, hogy három tárcát az ipari munkások képviselőjének tartott fenn. A Tábornokok Tanácsa nem fűzött megjegyzést a bejelentéshez. A főhercegekormányzó Clemenceau-hoz címzett távirata szerint az általa véglegesnek tekintett kormány az általános választójog alapján megválasztott nemzetgyűlés megalakulásáig maradna hivatalban, amikor a kormányzói tisztség is megszűnne, s kérte ennek tudomásul vételét.¹ Erről a bejelentésről augusztus 18-án tartalmas, különböző álláspontokat felsorakoztató vita alakult ki a Párizsban ülésező Legfelsőbb Tanácsban, melynek végső konklúziója: az államcsinnyel hatalomra került Habsburg nem töltheti be az államfői tisztséget. A főherceg a Legfelsőbb Tanács félreérthetetlen felszólítására augusztus 23-án kényszeredetten lemondott kormányzói tisztségéről.

Friedrich miniszterelnök szerint a legfelsőbb államhatalmat megtestesítő kormányzó távozásával a főhatalom – az ősi jogforrás alapján – a miniszterelnökre szállt, aki így egyben, ideiglenesen az államfői hatalmat is gyakorolja. Ennek a vitatható felfogásnak érvényt szerezve Friedrich augusztus 23-án a kereskedelemügyi miniszterét, Heinrich Ferencet miniszterelnöknek jelölte. Az újdonsült miniszterelnök-jelölt több napos sikertelen tárgyalás után a megbízatást visszaadta, így a miniszterelnöki hatalom töretlenül visszakerült – az eredeti feltételnek megfelelően – Friedrich Istvánhoz.²

A kormánnyal szemben álló politikai pártokkal, csoportokkal folytatott tárgyalások előrelátható eredménytelensége után Friedrich azonnal, augusztus 27–28-án megkezdte az egypárti kormányzásra való átállás előkészületeit, ami nagyjából szeptember közepére befejeződött. A miniszterelnök köré csoportosult politikai, gazdasági tényezők nyomására, augusztus utolsó nap-

¹ ÁDÁM Magda–ORMOS Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. Trianon. 1919–1920.* Akadémiai, Budapest, 2004. 59–64.

² Ezeket a tárgyalásokat vázlatosan tárgyalja Mészáros Károly *Horthy és Teleki, 1919–1921* című (Nesztor, Budapest, [1992]) torzóban maradt munkájában. Megjegyzendő, hogy Heinrich részletes beszámolót készített e tárgyalásokról.

jaiban eltávolították vagy kikényszerítették a konzervatív, liberális, függetlenségi és kisközgazdasági pártok minisztereinek távozását, s helyükbe zömmel a keresztény-nemzeti eszmekörhöz tartozókat emeltek be a kormányba. Így például Friedrich a kormány augusztus 27-i ülésén a Clemenceau-hoz intézett jegyzékét ismeretve közölte: miután a szociáldemokraták márciusban beolvadtak a kommunista pártba, és később sem segítették a munkásságot, ezért „a hivatásos szociáldemokrata vezéreket a kabinetbe nem, hanem a dolgozó munkások képviselőit vettem be”.³ Így lett a keresztényszocialista vasmunkás, Oláh Dániel munkügyi miniszter. A Minisztertanács szeptember 3-i ülésén hosszas tárgyalás után lemondásra szólították fel a tanácskozástól távol maradó, függetlenségi párti Lovászy Márton külügyminisztert. Az önkényesen átalakított kormányt Lovászy nem ismerte el, nem mondott le, de a minisztérium ideiglenes vezetésére Drasche Lázár Alfréd államtitkárt kérte fel.⁴ Szeptember 11-től Somssich József lett a külügyek vezetője. Az augusztus végétől szeptember közepéig tartó átalakulás után a harmadik Friedrich-kormány tagjai lényegében már egy, a keresztény párthoz, pártcsaládhoz tartoztak – noha a Sokorópátkai Szabó Istvánhoz tartozó kisközgazdák is részt vettek –, és a kormány tizenöt minisztere november végéig hivatalban is maradt.⁵

Friedrich miniszterelnöknek a párizsi konferenciához szóló egyoldalú tájékoztatásával szemben Clemenceau – a Társult Hatalmak vezetőinek véleményét is tolmácsolva – úgy ítélte meg az új magyar kormányt, hogy az nem a nép akarataból született, hanem rendőrtisztek által megvalósított puccsal, államcsínnnyel jött létre. Ezért egyetlen Friedrich-kormányt sem ismert el, s azokkal hivatalos kapcsolatot sem létesített. A béketárgyalások megkezdését a polgárság, parasztság, munkásság valódi pártja-

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K-27 122. d. MT. jkv. 1919. augusztus 27-i ülés.

⁴ Uo. MT. jkv. 1919. szeptember 3-i ülés.

⁵ KÖPFLER Balázs: Friedrich István szerepe Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának létrejöttében és felbomlásában (*Közép-Európai Közlemények*, 2017/4. 83–101.) című értékes tanulmányában röviden érinti a keresztény pártok 1919 nyárutói működését, de a nagyobb hangsúlyt a későbbi hónapok viharos eseményeinek bemutatására helyezi.

inak, nem pedig mesterségesen előállított álpártok képviselőiből álló koalíciós kormány felállításához kötötte. A királyi várban székelő Tábornokok Tanácsa a párizsi utasításoknak megfelelően, mindvégig ezt az álláspontot képviselte a kormány egyes tagjaival vagy a különböző ellenzéki politikusokkal folytatott tárgyalásokon. Nem titkolták, hogy az antanthatalmaknak is érdeke a béketárgyalások befejezése és Európa gazdasági talpra állításának megkezdése. Amíg azonban a kormány demokratikus átalakítása nem történik meg, a súlyos következményekkel járó, de elkerülhetetlen béketárgyalások sem kezdődhetnek el. A sorrendből az antant nem engedett. Jóllehet a Tábornokok Tanácsa az országot megszálló román parancsnokságnak utasítást vagy parancsot nem adhatott, de számos tárgyalást folytatott a megszállás körülményeiről, s megfelelő jelentést küldött a párizsi Legfelsőbb Tanácsnak. A holtpontról való elmozdulás érdekében számos különböző pártállású ismert magyar politikus Bécsben is folytatott megbeszéléseket az antant ott tartózkodó főmegbízottjaival, illetve az Osztrák Köztársaság kormányának vezetőivel.

Az antant intelmeit és feltételeit elfogadó pártok politikusai – függetlenül rövid ideig tartó kormányzati részvételüktől vagy tartósnak bizonyult távolmaradásuktól – a „koncentráció”, azaz a koalíció létrehozásán fáradoztak. A kísérletezéstől látszólag a miniszterelnök sem zárkózott el, noha személyisége, szerepe állandó akadályt jelentett. Ennek ellenére Friedrich István miniszterelnöki megbízásához töretlenül ragaszkodott, a fentebb már említett „ösi jogforrásra” hivatkozva, ami nem kis mértékben akadályozta a kibontakozás esélyeit. A kormány kibővítésére vonatkozó javaslatokat vagy Párizs felszólítását különböző okokra hivatkozva elutasította. Friedrich taktikája az időhúzás volt, sem a békekötés aláírását, sem kormányának nemzetközi elismerését nem sürgette. Ez a román megszállás körülményei között fennálló ideiglenesség – felfogása szerint – kedvezett keresztény pártja megerősödésének és a homogén összetételű kormány megszilárdulásának, amely várhatóan a nemzetgyűlési választásokon megszerzi majd az abszolút többséget. A szociáldemokraták ugyan kategorikusan nem zárkóztak el a keresztényszocialistákkal való

kormányzati együttműködéstől, de Friedrich miniszterelnöki távozását mindvégig követelték, amiről más pártok vezetői is hasonlóan vélekedtek. Ezzel szemben a kormányt támogatók elutasították a szociáldemokratákkal való tárgyalást, s ellenszenvük csak tovább mélyült.

A koncentrációs tárgyalások menetét nem kis mértékben befolyásolta a kormány nemzetközi elszigeteltsége, a bűnbakot kereső rendeletek tömege, a statáriális eljárások, a fegyveres osztagok, különítmények atrocitásai, gyilkosságai, a kormány által is szított, gyűlöletet keltő antiszemitizmus. Mindezt tetézte, hogy a Magyarországot meghódító, azt tartományként kezelő román haderő az ország javainak harminc százalékára tartott igényt, aminek megvalósításához azonnal és elképesztő méretű rekvirálásokkal hozzá is kezdett. A közállapotokat a félelem jellemezte. A rend, a nyugalom helyreállítása halaszthatatlanná tette a politikai tárgyalások megkezdését a kormány és ellenzéke között.

Ellenzéki pártok, csoportok, személyek a kibontakozás lehetőségeiről

Szeptember utolsó napjaiban a mindennapok normalizálódásának halvány jelei mutatkoztak, például ha döcögve is, de megindult a vasúti közlekedés, megkezdődött az oktatás az iskolákban, ismét megjelenhettek – cenzúrázva – a napilapok és a folyóiratok. Az ország sorsáért felelősséget vállaló politikai pártok a kibontakozás mellett nyilatkoztak. A polgári ellenzéki pártok alapvető érdeke volt az egypárti kormányzás felváltása, s a koalíciós kormányzás feltételeinek megteremtése. A pártok vezetői tisztában voltak azzal, hogy saját maguknak kell, lehetőleg külső erő közreműködése nélkül, az együttműködést, majd a kormánnyal való megállapodást nyélbe ütniük.

A tárgyalás, a közös fellépés eredményessége összefüggött egy minimális program kidolgozásával. Ennek a közös nevezőnek a megtalálása nem kis feladat elé állította a két szélső pont – a szociáldemokraták, illetve a keresztény pártok – között helyet

foglaló pártokat. A kérdés lényege: mely pártok programjának összefésülése vált szükségessé, s mekkora volt ennek a realitása?

A harmadik Friedrich-kormányban részt nem vevő pártok mellett jelentős volt azon politikai csoportok, szerveződések száma, amelyek pillanatnyilag a közélettől távol tartották magukat – többek közt múltbéli szereplésük különböző értékelése miatt –, s ezért inkább kivártak. Az 1919-es év zűrzavaraiban különféle pártok szűntek meg vagy éppen csapódtak vagy csatlakoztak a keresztény jelzővel megkülönböztetett, nagy politikai tömbhöz.⁶ A kormányzattal szembeni pártok világnézete, eszmerendszere, aktuális vagy távoli programja meglehetősen tarka képet mutatott. A sokszínű politikai palettán a radikálisoktól a konzervatívokig megkülönböztetett helyet foglaltak el a demokraták, a liberálisok, a köztársaságiak és a monarchisták, a legitimista Habsburg-pártiak és a szabad királyválasztók, a függetlenségiék és az önrendelkezők, a földosztást követelő gazdák és a latifundium-ellenes középbirtokosok, a felekezeten kívüliek és a vallásgyakorlók. A tarka politikai képet még tovább árnyalta, hogy a fő áramokon belül egyes rész-, de fontosnak vélt kérdésekben markáns vagy halvány véleménykülönbségek nyilvánultak meg, amelyek nemritkán a párton belüli erőviszonyok átrendeződéséhez vagy kiváláshoz, más politikai csoporthoz, párthoz való csatlakozáshoz vezettek. A nézetkülönbségek, a viták kezelése magában hordozta a kölcsönös megértés, a kompromisszum lehetőségét, ugyanakkor a nézeteltérések, a rosszindulatú vádaskodások elmélyülését is, amelyek a tárgyalások megszakadásához vezethettek. A közös politikai állásfoglalás kialakításában megkerülhetetlen volt az összeomlás, a háborús felelősség és az 1918. októberi forradalomhoz való viszony kérdésének megvitatása, tisztázása.

A lapok szeptember végi újraindulása és az egy évvel korábbi sorsdöntő események tanulságainak összegzése szorosan kapcsolódott az aktuális politikai helyzet elemzéséhez. Purjesz Lajos, a *Világ* polgári radikális napilap felelős szerkesztője vitain-

⁶ MÉREI Gyula: *A magyar októberi forradalom és a polgári pártok*. Akadémiai, Budapest, 1969. 143–212.; GERGELY Jenő–GLATZ Ferenc–PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. ELTE Eötvös, Budapest, 2003. 7–90.

dító vezércikkében,⁷ visszatekintve az ötesztendős háború szörnyűségeire, megállapította, hogy a „Vesszen Szerbia” jelszó már az első naptól a „halál nagy magvető éjszakája volt”. Ettől kezdve elpusztult a jóság, a szépség, helyébe a nyomor és a halál jött, s évekig nem volt erő, amely az esztelen öldöklés útját állta volna. Tisza István emlékezetes 1918. októberi bejelentése után az összeomlás visszafordíthatatlanná vált – szögezte le. A forradalmat nem néhányan csinálták, hanem a frontról, a lövészárkokból visszaözlő katonák, a bosszúért kiáltó nép. Mindez azátkozott 1914-es júliusi jelszó miatt. Mennyi átkot szórtak a lapra akkor is – állapította meg rezignáltan. Lehet, hogy a forradalom (itt nem a proletárdiktatúrára gondol, azt félreérthetetlenül elutasította) túlságosan balra sodródott, de a magyar reakció meg túlságosan is jobbra. Ugyanakkor „[v]örös terroristák a szociális fejlődés és fehér terroristák a liberális haladás menetét nem gáncsolhatják el”. Nincs szükség osztályuralomra, hanem együttműködésre, szociális jólétre.

A Függetlenségi Párt október 3-i, az országot elárasztó gyűlölet és rágalmak légkörében megtartott gyűlésén Lovászy Márton félreérthetetlenül jelentette ki, nincs miért szégyenkezni október 30-áért.⁸ Az igazi nemzeti forradalom volt, melynek fő tényezője a hadsereg. Kirobbanásában azok játszották a főszerepet, akik visszaéltek a nemzet türelmével. Ő szembefordult a nemzeti demokrácia útjáról letért Károlyi Mihállyal, de nem vált reakcióssá vagy éppen felforgatóvá. Ő ebben a borzalmas politikai légkörben sem kíván a mérgezett fegyverekhez nyúlni, s puccsrendezvények szereplőjének sem kapható. Nem a múltó pártáramlatokat kell követni, hanem a demokrácia elveinek kell érvényt szerezni. Harcolni fog a demokrácia, a valós nemzeti érdekek eltiprására törekvő minden irányzat, áramlat ellen.

Az októberi forradalom vívmányainak védelme 1919 őszén nem tartozott a veszélytelen vállalkozások közé. 1918 októberének védelmezői a politika rövidlátásában szenvedő kortárs politikusainak jó szándékú, szelíd figyelmeztetéseket is küldtek.⁹

⁷ PURJESZ Lajos: Levél. *Világ*, 1919. szeptember 28.

⁸ *Magyarország*, 1919. október 5.

⁹ *Világ*, 1919. október 5., 11., 12.; *Népszava*, 1919. október 26., 30., 31.

Hosszú időre szóló tanulság – állapítja meg a demokratikusan gondolkodó, a politika világában jártas, felkészült publicista –, hogy október alapjain akár túlmenni, akár innen maradni kész öngyilkosság. De ez nem jelentheti azt, hogy a társadalom által elfogadott elveket összetévesszék a politika hibás gyakorlatával. Deák Ferenc bölcs hasonlatával élve mégsem kellene kidobni a kabátot, hanem újra kellene gombolni. A szerző a forradalom öt fontos elvét sorolja fel: a béke megkötése a győztesekkel és a demokrácia alapján a belső nyugalom megteremtése; olyan béke megteremtése Kelet-Közép-Európában, amely a konföderáció irányába mutat; valamennyi szabadságjog töretlen biztosítása (evidenciaként kimondatlanul a néptörvényekre utal); a földreform becsületes végrehajtása; gyökeres szociálpolitika. A szerző olyan tanulságokat összesített, amelyek figyelembevételétől egyetlen kormány sem tekinthetett el.¹⁰

Mégis 1919 őszén a magyar sajtó kisebb része a forradalmat elhallgatta, a többsége pedig féktelen, tomboló gyűlölködést keltve szitkok és vádak áradatát zúdította a forradalomra, tudatosan egybemosva 1918 októberét 1919 márciusával. A gyűlölködők, ahogy a múltban – szóló egybehangzóan a radikálisok, szocialisták véleménye –, úgy a vérzivataros évek után sem értik a történelmet, amely a demokrácia irányába fejlődik. Nem véletlen, hogy a korabeli aktuális mondanivalót szolgáló, 1918 októberéről szóló elemzések egyértelműen elhatárolódnak az 1919-es márciusi fordulattól, a proletárdiktatúrától. A Friedrich-kormányok tevékenysége a háromszori átalakítás ellenére a programnélküliség jegyében telt – állapította meg Szász Zoltán publicista a *Világban*. Nem tudni, hogy a kormány meddig akar a történelemben visszszámenni. A royalista puccsal a reakciós fordulatot készítette elő, s az osztály- és felekezeti gyűlölséget a mindennapok félelmévé változtatta. Csak nem akarja a háború előtti állapotokat visszaállítani? Szerinte a kibontakozás csak az 1918 októberében megszületett legszélesebb demokrácia elvi alapján képzelhető el. Ennek az elvi állásfoglalásnak már a felvetése is falakba ütközött a politika feszült, ellenséges légkörében.

¹⁰ Az októberi alap. *Világ*, 1919. október 5.

A kormányt támogató pártok, csoportosulások vagy a szervezeti működést még nem vállaló politikusok úgy vélték, hogy a jogfolytonosság helyreállításának valamilyen formája elősegítheti a kormány átmeneti legitimitációját és lezárná, sőt inkább kizárná nemcsak a köztársasági berendezkedéshez való visszatérés lehetőségét, hanem erről a kérdésről magát az eszmecserét, a vitát is. Ugyanakkor a keresztény irányzat vezetőitől eltérően a Monarchia korábbi, tapasztalt konzervatív politikusai fenntartással fogadták a miniszterelnöki magyarázkodást az „ösi jogforrásról”. E felfogástól eltérően a konzervatív körökben a régi országgyűlés és a főrendiház összehívását vagy öttagú államtanács felállítását ajánlották, míg mások Wekerle kormányát látták volna ismét szívesen, néhány új kispap miniszterrel, akár szociáldemokrata államtitkárral kiegészítve. Az ötletekből nem hiányzott a miniszterelnökségre még 1918. október végén kijelölt Hadik János neve sem, aki néhány megbeszélés, tárgyalás után inkább visszavonult seregélyesi birtokára.

A korábbi államhatalmi intézmények visszaállítására vonatkozó elgondolások, javaslatok kormányzati körökben nem arattak osztatlan sikert, s a pártok vezetői, nem szakítva meg a kormánykörökkel való találkozásokat, a közös fellépésről, programról gyakrabban egyeztettek. Így például Lovászy Márton, Friedrichel való korábbi kapcsolatukra hivatkozva, a kibontakozás egyik akadályát elhárítva javasolta a miniszterelnöknek, hogy a kormányban lépjen hátrébb, egy miniszteri tárcát vállaljon csak. A volt külügyminiszter szeptember 20-a utáni ajánlata azonban aligha találhatott meghallgatásra, miután, ha rövid időre is, Bethlen István is a kormányfő mögé állt, s a Keresztény Nemzeti Ligába való belépéssel hátat fordított a Friedrich lemondását és koalíciós kormány felállítását szorgalmazó korábbi követelésének.¹¹ Ehhez hasonló kezdeményezések fiaskója után az ellenzéki pártok a szövetkezés felgyorsításáról döntöttek, noha

¹¹ Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Helikon, Budapest, 2019. 167–169. Bethlen hivatalosan, miniszteri rangban, mint az erdélyi ügyek megbízottja részt vett a Minisztertanács néhány ülésén. Ezekben a szeptember végi napokban ajánlotta a Béketanácsnak a Friedrich-kormány elismerését és a román megszállók minél előbbi távozásának előmozdítását.

nem tűnt egyszerűnek az álláspontok egyeztetése. A közélet eseményeiről jól értesült s a politikai intrikák előidézésében járatos Polónyi Géza szerint a polgári pártok szövetkezésének legfőbb célja a szociáldemokraták politikai szerepének mindenoldalú meggátolása volt. Ezzel szemben Vázsonyi Vilmos szerint a kibontakozás első lépése a demokrata és a liberális pártok megegyezése, amelynek sikere vezethet el a proletárdiktatúrát elutasító szociáldemokratákkal való akár kormányzati együttműködéshez. A Friedrich-kormány tarthatatlanságát valló, nagy tömeggel rendelkező Nagyatádi Szabó István kiszegzdepártjának csatlakozása, részvétele alapjaiban erősítené a polgári pártok esélyeit. Egy ilyen kombináció, Lovászy Márton miniszterelnökségével, válthatná fel lényegében az egypárti Friedrich-kormányt – vélték a kormányzattal szemben álló politikusok.¹²

Liberálisok és demokraták minimális programja

A politikai helyzetről folytatott sorozatos viták és tárgyalások napjaiban, szeptember 24-én a Lovászy Márton köré csoportosult függetlenségi párti politikusok határozatot fogadtak el egy új, demokratikus elveken alapuló kormány felállításáról. Eszerint a puccsal létrejött, a Habsburg-uralmat visszaállítani szándékozó, az antant által el nem ismert kormány alkalmatlan a parlamenti választások lebonyolítására. Olyan kormány felállítása szükséges, amelynek összetétele élvezi az antant bizalmát. Csak ilyen kormány írhatja ki a választásokat s állíthatja helyre a társadalmi békét. A határozat felszólította a dolgozó osztályokat képviselő pártokat a közös cél érdekében, részben a hajdani Választójogi Blokkra emlékeztető, szervezett együttműködés megteremtésére, egyben megbízta a párt elnökségét, hogy az érdekelt pártokkal a tárgyalásokat megkezdjék.

Lovászy a magyar társadalomhoz szóló, újrainduló *Népszavában* megjelent írásában kemény szavak kíséretében

¹² Lovászyról és a liberális ellenzék politikájáról lásd: L. NAGY Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke*. Akadémiai, Budapest, 1980. 11–14.

ítélte el a keresztény jelző mögé rejtőző, gyűlöletet és félelmet keltő kormány külföld számára is érthetetlen intézkedéseit. A megbukott bolsevik rendszer kegyetlenkedéseit a „keresztény” kormány tudtával a fehér különítményesek terrorja, gyilkossága váltotta fel. Mindez nem emlékeztet a krisztusi megbocsátásra, kiengesztelésre. A munkásságra szórt korabeli szitkokat, rágal-makat elítélve remélte, hogy „a munkásság a marxizmus gyű-lölködő tanaitól elfordulva, az evolucionális [sic!] szociáldemok-rácia területére lépjen át”. A munkásságnak alapvető érdeke a reakciós kormányzat elleni fellépés és a demokratikus választási rendszeren alapuló kormány felállítása. A kisgazdáknak – szolt a Sokorópátkai Szabó Istvánt követőkhöz – nem lehet érdekük a nagybirtokot támogató kormánnyal való együttműködés, ezért csatlakozzanak a termelő, dolgozó osztályok pártjaihoz.¹³

Miután a Friedrich-kormány átalakításáról folytatott több-napos tárgyalások megfeneklettek, a politikai változtatásban, a kibontakozás elősegítésében érdekelt pártok képviselői szeptem-ber utolsó napjaiban ismételten megújították eszmecseréjüket. Elfogadták a kormánnyal szembeni közös fellépést. Erről a dön-tésről Lovászy tájékoztatta a szociáldemokrata párt választmá-nyát, amely azt támogatva vette tudomásul. A közös munka, a fellépés felgyorsítása érdekében a polgári pártok vezetői szept-ember 29-én előértekezletre gyűltek össze. Ez az értekezlet meg-ismételte – az egyes pártok önállóságának megőrzése mellett – a kormánnyal szembeni közös állásfoglalás, fellépés kimondását. Határoztak az akcióprogram kidolgozására vonatkozó, néhány tagból álló bizottság felállításáról. Ez a bizottság október elsejére hívta össze az érdekelt pártok képviselőit.

Október elsején, a délutáni órákban ültek össze a polgári, ellenzéki pártok képviselői. Az alakuló értekezleten részt vett Lovászy Márton és P. Ábrahám Dezső az Országos Függetlenségi és 48-as Párt (OF48P), Ugron Gábor és Sándor Pál a Nemzeti Szabadelvű Párt, Lakatos Gyula a Magyar Polgári Párt (MPP – Heinrich Ferenc), Vázsonyi Vilmos a demokrata párt, Nagyatádi

¹³ A magyar társadalomhoz. *Népszava*, 1919. szeptember 28. (A marxizmusra vonatkozó részt a szerkesztőség nem hagyta szó nélkül.)

Szabó István a kisgazdapárt, Nagy György a Köztársasági Párt képviselőjében. A korábbi nemzeti munkapárti liberális-konzervatívok Simontsits Elemér körül csoportosuló köre az értekezleten nem képviseltette magát.

A kilenc pontból álló akcióprogram, a néhány nappal korábban elfogadott határozatoknak megfelelően, tartalmazta az 1918-as forradalom idején kihirdetett néptörvényeket az ország függetlenségéről, önállóságáról, a béke megkötéséről, a nemzetiségekkel, a szomszédos államokkal való megbékélésről, valamennyi szabadságjog, különösen az általános, a nőkre is kiterjedő választójog biztosításáról. Bár a program az államforma kérdését nyitva hagyta, nem utolsósorban a részt vevő pártok eltérő álláspontja miatt, mégis elutasította a főhatalom sürgős, még a nemzetgyűlési választások előtti felállítására vonatkozó, főleg konzervatív körökből kiinduló javaslatot. Más szóval a nemzetgyűlési választások előkészítése, lebonyolítása kizárólag a felállítandó koalíciós, és nem egypárti kormány feladata. Az akcióprogram síkra szállt a demokratikus birtokreform végrehajtása mellett, és széles körű szociálpolitika meghirdetését követelte. Sürgette a háborús években idekerült „idegen elemek” eltávolítását az országból. A szövetségre lépő pártok nagyjából időszerűnek tartották 1918 októberének fontosabb céljait, követeléseit, de elutasították, hogy a proletárdiktatúra előkészítésében, fenntartásában felelős személyek a politikai közéletben részt vállalhatnának. A program határozottan követelte a diktatúra bűnöseinek legszigorúbb megbüntetését. Végül a társadalmi béke helyreállítása érdekében minden fölforgató törekvés, önbíráskodás meggátolandó, megtorlandó.

A résztvevők az akcióprogramot elfogadták, döntöttek a további együttműködésről, de a polgári blokk hivatalos megalakulásának kimondását későbbi időpontra halasztották. Döntöttek a pártközi tárgyalások rendszeres, gyakoribb folytatásáról. Nagyatádi Szabó István halasztást kért, vidéki támogatóinak véleményét kikérendő. A demokratikusan gondolkodó kisgazdapárti vezető képtelenségnek tartotta Friedrich miniszterelnökségét, sőt még miniszterségét is, neki nem lemondani, hanem távoznia

kell – nyilatkozta.¹⁴ Pártját üldözik, gyűléseiket betiltják, a helyi vezetőket vegzálják, letartóztatják. Az akcióprogrammal, az alapelvekkel a kisgazdapárt teljesen egyetért, s az együttműködést fenntartja, de önállóságát, függetlenségét megőrzi. A nagy tömegbázisú kisgazdapárttól – figyelmeztetett Szabó István – nem kívánhatják, hogy szavazó híveik más pártok képviselőit juttassák majd a képviselőházba. Érvelését a többi párt vezetője megértéssel vette tudomásul, s biztosították sokoldalú támogatásukról, noha hamarosan kiderült, hogy a kisgazdapárt a szervezett blokkba nem lép be.

Az értekezlet felhatalmazta Lovászyt más pártokkal és társadalmi csoportokkal való tárgyalás folytatására. Az értekezlet követő napon Lovászy tárgyalta a pénzvilág, a nagyipar prominenseivel (Chorin Ferencsel, Heinrich Ferencsel, Hegedüs Lóránttal, Lakatos Gyulával) a kormányzati kibontakozás lehetőségéről.

A szociáldemokraták és a minimális program

A polgári pártok tárgyalásait a szociáldemokrata pártvezetőség megkülönböztetett figyelemmel és reménnyel kísérte. Jóllehet egy egységes, szervezett polgári párt a szociáldemokratáknak a hagyományos osztályküzdelmekben nagyobb kihívást jelentene – vélekedtek –, de az ország helyzetében nagyon előnyös a polgárság szervezeti tömörülése. Ezeket a törekvéseket a szociáldemokraták önzetlenül támogatják, legyen egység a demokraták és a liberálisok között.¹⁵ Ezekről a fejleményekről Garami is nyilatkozott.¹⁶ Örvendetesnek és időszerűnek tartotta a koalíciós együttműködés irányába történt elmozdulást, s biztosította a tárgyaló feleket, hogy a szociáldemokraták minden erővel támogatni fogják a kezdeményezést, bármilyen formában jön létre. Garami október 3-án Vázsonyi Vilmostal tárgyalta a további teendőkről és a lehetőségekről. A kormányzati körökhöz közel álló politikusok és a sajtójuk nem titkolt ellenszenvvel követték

¹⁴ *Népszava*, 1919. október 2.

¹⁵ Uo.

¹⁶ *Az Ujság*, 1919. október 3.

a liberális pártok törekvéseit, elmarasztalva, hogy a nemzetellenes álbolsevikokkal politikai kapcsolatot tartanak.

A bolsevizmussal aligha vádolható szociáldemokrata vezetők a különböző pártok megnyugtatóra ezekben az október eleji napokban cikkekkel közöltek a magyarországi kommünről. A sort Peidl Gyula nyitotta meg.¹⁷ Arra hivatkozott, hogy a szociáldemokraták március 21-ét megelőzően, a széles nyilvánosság előtt képtelenségnek, örülségnek nevezték a bolsevizmus magyarországi alkalmazását. Jóvátehetetlen bünt követtek el azok, akik megteremtésében közreműködtek. A bolsevizmust maga a munkásság buktatta meg, de a fennálló hatalom gyakorlói – néhány tucat gonosztevő bevonásával – vad hajszát indítottak ártatlan emberek ezrei ellen. A szervezett munkásság – állapította meg – megveti azokat a személyeket, akik letéritették a demokrácia útjáról, s akaratlanul is a reakció győzelmét készítették elő. Garami Ernő tömör írásában¹⁸ a közelmúlt történelmi táblóját megrajzolva a négy és fél éves háború, valamint a négy és fél hónapig fennálló diktatúra rombolását, pusztítását, örületét állította párhuzamba. Rettentő és múlhatatlan felelősség terheli azokat, akik milliókat taszítottak jeltelen sírokba, de azok felelőssége is szörnyű, akik a vörös terror üszkös tűzét lobbantották lángra. A szociáldemokraták mindkét örület ellen harcoltak. A jó szándékú, romantikus, rajongó forradalmárok, nem értve meg a gazdasági, társadalmi fejlődés törvényeit, merész elhatározással gondolták megváltoztatni a világ rendjét. A bolsevizmus meghamisította a demokratikus szocializmus eszméjét, amikor rendeletekkel, terrorral akarta a kapitalizmust felszámolni. Amikor az országban – a felelős szociáldemokraták minden tiltakozása ellenére – a bolsevizmus felülkerekedett, megszűnt a szociáldemokrata párt; amikor megbukott a bolsevizmus, új életre kelt a szociáldemokrácia. A két eszme nem fér össze – zárta írását. Buchinger Manó a háborús felelősség kérdését taglaló cikkében¹⁹ megérti a diktatúra által megalázott, megbélyegzett vagyonos,

¹⁷ PEIDL Gyula: A bolsevizmus ellen. *Népszava*, 1919. október 1.

¹⁸ GARAMI Ernő: Szociáldemokrácia és bolsevizmus. *Népszava*, 1919. október 2.

¹⁹ BUCHINGER Manó: Amiről hallgatnak... *Népszava*, 1919. október 5.

nem dolgozó osztályok mélységes megvetését, de visszautasítja az egész munkásságra szórt vádakat, rágalmakat. A háborús öldöklésért nem a munkásság a felelős, nem a szocialisták zúditották a háborút az országra. A társadalom végső elkeseredését a háború okozta. A diktatúrának voltak embertelen martalócai, akiket felelősségre kell vonni, de vajon a háború felelőseit megbüntetik? Az akkori vezetők kibújnak a felelősségvállalás alól – állapítja meg nem titkolt keserűséggel –, s az összeomlásért, a vereségért kizárólag a forradalmat, a munkásságot okolják. A bűnbakkeresők tomboló serege nem tesz különbséget bolsevisták és szociáldemokraták között, és hallgat a háború igazi felelőseiről.

Kormányzati ellentámadás és a keresztény pártok egyesülésének előkészületei

A kormányzati körök nemcsak a polgári pártok tárgyalásait követték élénk figyelemmel, hanem a szociáldemokraták különféle megnyilvánulásait. Különösen Garamit marasztalták el egyes politikai nyilatkozataiért, felröva passzivitását és távozását a diktatúra kezdetén, amikor vezetői tekintélyével nem gátolta meg az egyesülést.²⁰ A cikk szerzője Garaminak a távolmaradást ajánlotta. A több oldalról érkezett támadás nem kímélte a *Népszava* főszerkesztőjét, Somogyi Bélát sem, aki kilátásba helyezte a törvénytelen ségek, a különféle súlyú atrocitások továbbbi közlését. Az egy nappal később a kereszténypárti lapban megjelent írás a szociáldemokrácia politikai elhallgattatását sugallta: „a magyarság elvesztette a politikai csatát, mihelyt [...] belenyugszik abba, hogy megint tárgyaló félként, becsületes pártként, komoly munkásmozgalomként fogadja el azt, akinek ma csak egyetlen egy helyen van joga megjelenni: *a vádlottak padján*”.²¹ A szignó nélküli szerző ezt úgy próbálta meg beállítani, hogy nem a munkásságot, csak az elvetemült Conti utcai lázítókat, azaz a *Népszava* szerkesztőségét marasztalja el.

²⁰ A felelősség. G. E. címére. *Nemzeti Ujság*, 1919. október 3.

²¹ SZIGMA: Két veszedelem. *Nemzeti Ujság*, 1919. október 4.

A szociáldemokratákat a politikai életből kiiktatni kívánó fel fogásával természetesen nem volt egyedül, hiszen például Balla Aladár és Szakács Andor éppen ezekben a napokban léptek ki a Függetlenségi Pártból, azzal érvelve, hogy nem lehetnek együtt olyanokkal, akik az internacionalistákkal, a proletárdiktatúra szülőivel keresik a kibontakozást, és ezért a kormány mellé kell állni.

A Friedrich István vezette kormánykörök igyekeztek akadályozni az ellenzéki pártok kezdeményezéseit. A miniszterelnök váratlanul bejelentette, hogy október elsején Vázsonyi és a zsidó hitközség elöljárói felkeresték, és panaszt tettek különféle antiszemita támadásokról, oltalmat és kivizsgálást kérve, amire a kormányfő ígéretet tett. A miniszterelnök ugyanakkor magatartásukban némi zavart, idegességet észlelt, amikor a kormány tevékenysége, összetétele, kiegészítése említésre került. Ő félreérthetetlenül kijelentette, hogy csak keresztény elvi alapon működő pártok vehetnek részt a kormányban, s liberális pártok támogatására nem tart igényt, de nem kifogásolja az Egyesült Polgári Párt felállítását, amely esetleg kívülről állna a kormány mögé. A miniszterelnök leszögezte, hogy a keresztény politikát kitartóan támogató vidékről jön Budapestre, és nem kéri a fővárosi iránymutatást, legyen elég a főváros diktátumából. Azt közölte, hogy a keresztény Magyarországról nem lesz semmiféle egyeztetés.²²

Október elsején, az antant teljhatalmú megbízottja, George Clerk angol diplomata Bukarestből Párizsba tartva, útját rövid időre megszakítva, megállt Budapesten. Előtte a román fővárosban hosszas tárgyalásokat folytatott az éppen lemondásra készülő Brătianu miniszterelnökkel, többek közt a román megszállók mérhetetlen magyarországi rekvirálásairól, és a Párizs és Bukarest között előállt válságos helyzet megoldásáról. Budapestre érkezve az angol misszió rezidenciáján először meghallgatta Diamandy román különleges megbízott és Mardaescu tábornok tájékoztatóit a magyarországi helyzetről. A késő dél-

²² „Keresztény Blokk – Keresztény Magyarország”. *Nemzeti Ujság*, 1919. október 1.

utáni órákban magához kérette Friedrich István miniszterelnököt. A korabeli magyar politikusok közül csak Garami Ernővel találkozott.²³

Ezek után a kormány félhivatalosan közölte – nem utolsósorban az ellenzéki pártoknak címezve – a tárgyalási feltételeket, valamint a kibontakozás rövid távú programját.²⁴ Eszerint a jogfolytonosság fenntartása érdekében az összehívandó országgyűlés elfogadja az általános választójogról szóló törvényt, s a pénzügyi felhatalmazás birtokában kötelezi a kormányt a választások halaszthatatlan kiírására. (Az országgyűlés összehívását Teleki Pál a békekötés ratifikálása miatt tartotta időszerűnek.) A miniszterelnök ajánlása szerint a választásokat a kormány változtatlan összetételben, más pártok részvétele nélkül készítené elő és bonyolítaná le, gyorsított ütemben. Így a pártoknak aligha lenne elegendő idejük a felkészülésre. Engedve a különböző oldalról érkezett kritikáknak, a legfelsőbb államhatalom kérdésében ekkor nem ragaszkodott a miniszterelnöki „ősforrásra”, sőt az államforma kérdésének eldöntése – a nyilatkozat szerint – visszaszáll a nemzetre. A miniszterelnöki javaslat felszólította a pártokat, hogy tegyék félre az ellentéteket, s tömörüljenek egy, a polgárság, parasztság, munkásság érdekeit képviselő táborba. A nyilatkozat egyben elítélte a nemzetköziséget, s leszögezte, hogy az ezen és az osztályharc elvén alapuló párttal nem működik együtt.

A kormánynyilatkozat közzétételének nem rejtett célja az ellenzéki pártok egyes tárgyalóinak elbizonytalanítása, az összefogásuk esélyeinek megzavarása. Lovászy Márton azonnal kétségbe vonta a nyilatkozat őszinteségét.²⁵ A képviselőház összehívását inkább megosztó, mint egyesítő kérdésnek tartotta. Szerinte a pártok a nemzeti alapot nem vonják kétségbe, csak az a kérdés, ki tesz többet az összefogás érdekében. Vajon hogy akarja a kor-

²³ *Nemzeti Ujság*, 1919. október 5.; *Világ*, 1919. október 5.; RANKI György: A Clerk-misszió történetéhez. *Történelmi Szemle*, 1967/2. 156–187. Ez a több mint ötven éve megjelent tanulmány nélkülözhetetlen a témához.

²⁴ A Friedrich-kormány programja. *Az Ujság*, 1919. október 5.

²⁵ Uo.

mány megteremteni a társadalmi békét, a munkásság legerősebb pártja, a szociáldemokraták bevonása nélkül?

Nem kis malíciával jegyezte meg a *Friss Ujság* szemleírója, hogy a már két hónapja az ország nyakán ülő Friedrich ahelyett, hogy venné a kalapját, programjában komolyan gondolja, hogy a munkásságot Oláh Dániel, és nem Garami, a parasztságot nem Nagyatádi, hanem Sokorópátkai képviseli?²⁶

Az ellenzéki pártok összefogásának akadályai már az első napokban kiderültek, amit a kormánypárti körök jelentős része megnyugvással, alig rejtett kárörömmel konstatált. Ezek a körülmények is felgyorsították a keresztény elnevezéssel jelölt, akár egymással perlekedő, a háború utolsó éveitől gomba módra elszaporodott szervezetek, egyesületek laza közeledését, a közös alapelveket képviselő, de szervezetenként különálló pártok egybefonódását vagy éppen egyesülését.²⁷ 1919 nyárutóján, nem utolsósorban a katolikus egyház legfelsőbb irányításának közbenjárására, szervezetenként is egyesültek az Ernszt–Huszár, illetve a Haller–Giesswein vezetők nevével jelzett, programjukat tekintve keresztényszocialista pártok. E két jelentős szervezetből alakult meg augusztus 24-én a Keresztény Szociális Gazdasági Párt (KSZGP). A sokszínű keresztény mozgalmak legerősebb áramlata, már csak tradicionálisan is, a keresztényszocializmus volt, amelynek elvi, szociális célja, világlátása, ezekben a viharos hónapokban fokozatosan háttérbe szorult, s homlokterébe az aktuális politika került. A keresztényszocializmussal kevés közös vonást mutatott fel az ezekben a hetekben a politika porondjára lépő, a Friedrich–Csilléry–Teleki-féle, mind nagyobb befolyást felmutató Keresztény Nemzeti Párt (KNP), a politikai katolicizmus pártja.

A miniszterelnök a keresztény pártok képviselőit október 8-ra tanácskozássra hívta.²⁸ A tárgyalás célja a polgári blokkal szembeni közös fellépés összehangolása volt, fúzióról ugyan még nem esett szó, de egy kilenctagú vezérlő bizottságot felállítottak. Feltűnő volt, hogy az értekezleten megjelentek az Egyesült

²⁶ Kormányprogramot ad... *Friss Ujság*, 1919. október 5.

²⁷ GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon, 1903–1923*. Akadémiai, Budapest, 1977. 138–154.

²⁸ A keresztény pártok együttműködése. *Nemzeti Ujság*, 1919. október 9.

Földműves Kisgazda Párt vezetői: Rubinek Gyula, Sokorópátkai Szabó István, Meskó Zoltán és Novák János. A KNP-t Friedrich István, Teleki Pál, Wein Dezső, Csilléry András, Ereky Károly, Pekár Gyula, a KSZGP-t Haller István, Huszár Károly képviselte. Az értekezlet demonstrálta, hogy a keresztény pártok egyöntetűen felsorakoztak a miniszterelnök mögé, s egyben fokozták támadásaikat a liberálisok, a szociáldemokraták, s az álpártnak minősített Nagyatádi-féle szervezet ellen. Az értekezlet félreérthetetlenül megerősítette Friedrich meghatározó szerepét, aki azonnal nyugat-dunántúli, gyűlésekkel egybekötött körútra invitálta a pártok vezetőit: Huszárt, Hallert, Csilléryt, Erekyt. A fúzióról elterjedt sajtóhíreket cáfolta Giesswein Sándor, megjegyezve, hogy a keresztény pártok blokkja fontos, de egyesülésre nincs szükség. Már ekkor kijelentette, hogy olyan pártba, amelyből hiányzik a szociális jelző, nem lép be.²⁹ Huszár úgy vélte, hogy a tanácskozás a keresztény mozgalom szociális irányát erősítette, s a forradalmak bukása után csak olyan demokratikus politika tarthatja fenn magát, amely nem szűk pártérdeket képvisel, s elutasítja a felekezeti gyűlölködést. A megbékélést képviselő keresztényszocialista politikus e megjegyzése aligha talált egyetértő támogatásra Friedrich híveinek növekvő köreiből.

A polgári ellenzéki pártok összefogásának buktatói

A kormánypártoknak a szervezeti egyesülés irányába tett elhatározása az ellenzéki pártok számára új helyzetet teremtett. Csökkent annak a valószínűsége, hogy a kormánypárt valamely részével, csoportjával – a tekintélyes keresztényszocialista politikusok nyilatkozata ellenére – az ellenzékiek megállapodásra juthatnának. Az elkülönülés, a szembenállás, a kölcsönös vádaskodás tovább nehezítette a koalíció megteremtésének esélyeit. Az új helyzetben az ellenzéki pártok tovább már nem folytatták a polgári pártok nagy blokkjának megteremtésére irányuló kísérleteiket.

²⁹ Fúziós küzdelmek. *Az Ujság*, 1919. október 7.

Miután – Vázsonyi Vilmos bizakodása ellenére – a blokk felállítására megghiúsult, október elején csak a céljaikban és programjaikban egymáshoz közel álló pártok kezdték meg tárgyalásaikat a szorosabb együttműködésről. A Vázsonyi vezette demokraták és a nemzeti szabadelvűek (Ugron–Bárczy) megbeszélései hamarosan eredményre is vezettek. Utóbbiak közül már október 5-én a Berinkey-kormány volt közlélmelési minisztere, Baloghy Ernő körül szerveződött demokrata-liberális csoport kilépett, s tagjai egyénileg beléptek Vázsonyi pártjába. Ez a lépés felgyorsította a nemzeti szabadelvűek elhatározását az egyesülésről. Erre október 11-én sor került, ahol, még a szónoklatok előtt, Vázsonyi Vilmos felszólítására kimondták a Nemzeti Demokrata Polgári Párt megalakulását, melynek vezetői Ugron Gábor, Bárczy István, Sándor Pál, Varjassy Lajos és Vázsonyi Vilmos lettek. A pártalakulás után összehívott, lelkes hangulatú nagygyűlés szónokai, különböző hőfokon, de egybehangzóan a Tanácsköztársaság utáni újabb tébolyról, fehér bolsevizmusról, a reakció uralmáról beszéltek. Első szónokként Vázsonyi nem kevés keserűséggel állapította meg, hogy divatba jött a reakció, az egyik véglet után egy másikba jutott az ország, egyik osztályuralmat felváltotta egy másik. Szerinte ahogy 1919 márciusában az emberek nagyrésztében hiányzott a gerinc, most a nem reakciós tömegnek nincs elég bátorsága, hogy visszatartsa a nemzetet a téboly felé rohanásban. A csekély erejű, de nem szolgalelkű demokrata párt a valós politikai erőkkel való együttműködést kívánja, amit senki ne tekintsen gyengeségnek. A működéshez egyenlő jogot biztosítsanak, s ne bújjanak a vallás, a kereszténység mögé. Az új bujtogatók lefogásában a demokraták türelmére és bátorságára van szükség. A bolsevizmus be nem gyógyult sebe helyett a gyűlölködés ragálya szedi áldozatait, ezért a polgárság a széthúzás helyett a demokraták összefogását erősítse, amit az új párt megalakulása is jelenthet – fejezte be a beszédét.

Ugron Gábor szerint az előtte szóló Vázsonyi az egyetlen igaz magyar programot hirdette meg. A kibontakozáshoz elkerülhetetlen a pártok együttműködése. Legalább a nemzetgyűlés összehívásáig minden párt kapjon képviselőt a kormányban – vélekedett az Esterházy-, majd a Wekerle-kormány egykori bel-

ügyminisztere. A további szónokok az összefogást sürgették a reakció elleni fellépésben. Az aradi és szegedi kormányok kereskedelemügyi minisztere, Varjassy Lajos aggasztónak tartotta, hogy egyes liberális pártok nem ismerték fel, hogy a keresztény jelző mögé bújó pártok némelyike a nyílt reakció és antiszemitizmus hirdetője, amint azt ő már Aradon és Szegeden megtapasztalta. Aggasztó, hogy a hadsereget egy párt szolgálatába akarják állítani. A világ, még a szomszédos államokban is, a demokrácia felé halad, félő, hogy Magyarországon a feudális reakció kerekedik felül.³⁰

Ugyanakkor a Köztársasági Párt másnapi, a Vigadóban tartott nagygyűlését megzavarták: Nagy Györgyöt az emelvényről letaszították, és verekedés tört ki. A rendet a román helyőrség állította helyre, de utána egy újságíró a rendőrségen tisztek bántalmaztak.³¹

A kormánnyal szemben álló liberális pártok másik csoportjának szervezeti egyesülése nehezebben alakult, mint a demokratáké. Október 13-án értekezletre gyűltek össze az OF48P (Lovászy Márton, Platthy György, Létay Ernő) és az MPP (Heinrich Ferenc, Hegedüs Lóránt) képviselői, továbbá volt munkapártiak (Simontsits Elemér, Solymossy Lajos, Mándy Samu).³² E szerveződésből alakult meg az Országos Nemzeti Párt (ONP). Lovászy szándéka az volt, hogy a függetlenségiéket és a liberális-konzervatív csoportokat egy minimális program alapján összefogja, s a demokrata tömbhöz közelítve, a polgári pártok közös fellépésével – az antant felszólításának megfelelően – tárgyaljon a kormány átalakításáról. E liberális pártok tárgyalásaival párhuzamosan, Zichy János közvetítésével, informális megbeszélések folytak a

³⁰ A nemzeti demokrata párt nagygyűlése. *Világ*, 1919. október 12.; L. NAGY Zsuzsa: I. m. 15. Vázsonyi Vilmosról és pártjáról lásd még: L. NAGY ZSUSZA: *A budapesti liberális ellenzék, 1919–1944*. Akadémiai, Budapest, 1972. Az 1919. októberi pártalakulást és abban Vázsonyi szerepét a róla készített munka meg sem említi: TÖKÉCZKI LÁSZLÓ: *Vázsonyi Vilmos*. XX. Század Intézet, Budapest, 2005. Igaz, az akkor mondott beszéde nem került be az 1927-es Vázsonyi-kétkötetesbe: *Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai*. I–II. Budapest, 1927.

³¹ Nagy verekedés a Köztársasági Párt gyűlésén. *Friss Ujság*, 1919. október 14.

³² A liberális polgári pártok egyesülése. *Népszava*, 1919. október 15.

kormány egyes tagjai és az ellenzék egyes prominens vezetői között. A kormány néhány minisztere, Rubinek és Huszár, illetve a kormányból augusztus végén távozott Perényi Zsigmond nem zárkóztak el a kormány kibővítésétől, míg Friedrich közvetlen hívei, Csilléry, Ereky, Schnetzer Ferenc és Haller azt határozottan elleneztek. Néhány munkapárti konzervatív politikus Lovászy szerepét kifogásolta. Ez utóbbiakkal szemben a különféle tárgyalásokat még kívülről követő Apponyi Albert és Andrássy Gyula kívánatosnak tartották a szociáldemokraták bevonását a kormányba.

Ilyen körülmények között és az eltérő álláspontok ismeretében nem volt egyszerű a liberális és konzervatív véleményeket programszerű nyilatkozatban összefésülni. Nem véletlen, hogy a megalakult ONP nyilatkozata inkább általánosan elfogadott elveket hangoztatott az emberi jogokról, a szabadságról. Lovászy kijelentette, hogy komoly engedményeket kellett tenni valamilyen egység megteremtése érdekében. A közelmúlt történelmi tanulságairól még csak említés sem történt, ami 1918 októberének félreérthetetlen elutasítását jelentette. Az országot elárasztó antiszemitizmus elítélését felváltotta a keresztény valláserkölcsi alapra való enyhe utalás, amely kizárja a felekezeti megkülönböztetést. Az általánosságoknál maradva, hangsúlyozta a társadalmi nyugalom helyreállítását. A nyilatkozat elutasította a demokratikus földosztást, de figyelmeztette az államot, hogy a földet megművelni szándékozókat többféle támogatásban részesítse, és kívánatos lenne középbirtokok létesítése. A konzervatív liberálisok is elfogadták, akárcsak Friedrichék, a nőkre is kiterjedő demokratikus választójog törvénybe iktatását. A volt munkapártiak ismét előhozták az állami főhatalom helyreállításának halaszthatatlan megoldását. Úgy vélték, hogy ebben a kérdésben összegezhető a koalícióban érdekelt legfontosabb politikai feladata. Javaslatuk újabb tárgyi elemet nem tartalmazott, hiszen már szeptemberben is javasolták egy, a hercegprímásból és főbírákból álló államtanács felállítását, amely a nemzetgyűlési választásokig gyakorolná a főhatalmat. Ezt a javaslatot az ONP a pártértekezleten kívánta megvitatni. Az elképzelést, bár Friedrich sem osztotta, a demokraták is azonnal elutasították.

A szociáldemokraták és a kisgazdák jól tudták, hogy a javaslat a politikai szerepük visszaszorítására irányul. Mindenesetre ezzel „sikerült” éket verni a két polgári csoportosulás, Lovászyiék és Vázsonyiék közé. Az ellentétte mélyülő különbséget fokozta, hogy az ONP-n belül mindinkább előtérbe került Heinrich Ferenc személye, aki, Ugron Gábortól eltérően, elutasította a szociáldemokraták esetleges kormányzati szerepét. Vázsonyi viszont közölte, hogy a demokraták csak a szociáldemokratákkal együtt hajlandók a majdani koalíciós kormányba belépni.³³

A két fontosabb – demokraták és konzervatív-liberálisok – polgári csoportosulás közötti politikai ellentétek tehát tovább mélyültek, míg az előbbieket a kormány koalíciós átalakulását sürgették, addig utóbbiak hosszasan tárgyaltak a kormánnyal a javasolt főhatalomról. A Vázsonyi vezette párt a szociáldemokraták felé tájékozódott, míg a Heinrich vezette csoport az ONP vezetésének tudta és beleegyezése nélkül már a kormány lehetséges támogatásról és esetleges kiegészítéséről kezdett tárgyalásokat. Sőt, a konzervatív volt munkapártiak már a kormánypártba való belépést latolgatták. Ezek a folytatólagos, nem hivatalos találkozások és tárgyalások József Ágost főherceg védnöksége alatt zajlottak a Lendvai utcai Kornfeld-villában. Nem volt alaptalan feltételezés, hogy a tárgyalások mögött a Gyáriparosok Országos Szövetsége és a Kereskedelmi Bank áll. A pénzvilágnak érdekében állt, hogy a kormánnyal valamilyen átmeneti megoldást találjanak, aminek előfeltétele az ONP Heinrich-féle csoportjának békülékeny magatartása. Ezek a hírek nemcsak a demokrata pártban keltettek nem kis megütközést, hanem Lovászy hívei körében is, aki felújította tárgyalásait Vázsonyival és volt párttársával, Ugron Gáborral. Ugyanakkor Lovászy nem szakított Heinrich Ferencsel és a néhány konzervatív „támogatóval”, akik tulajdonképpen aláásták a blokk megteremtését, és tett még egy reménykedő kísérletet, hogy pártját a centrum felé terelje. A holtpontra került tárgyalások kimozdítása érdekében az ONP vezetősége öt pontból álló javaslatot terjesztett a kormány elé,³⁴

³³ *Népszava*, 1919. október 17. és 19.; *Világ*, 1919. október 16., 17., 19., 20.

³⁴ Megkezdődtek a tárgyalások a keresztény pártokkal. *Az Est*, 1919. október 21.

amelyet Zichy János és Hatvany Károly nyújtott át a miniszterelnöknek, illetve a keresztény párt vezetőségének. A követelések között szerepelt a kormányhatalom és a karhatalom pártatlan kezelése; állami közegek pártagitációjának megtiltása; a személyes szabadság intézményes biztosítása; a büntető törvénykönyv alapján az osztály és felekezet elleni izgatások megszüntetése; a társadalmi béke érdekében megegyezés a kispapokkal és a munkássággal. Ezeket a rendkívül szerény, követelésféle javaslatokat a keresztény pártban és a miniszterelnökségben válasza sem méltatták, csak a lapjuk főszerkesztőjét bízták meg egy gúnyos hangú cikk közreadásával. Az országban törvényes rend és nyugalom van, s a különböző osztályokat felelős miniszterek képviselik – állapította meg a kormány szócsöve. Nem a kormány, hanem a keresztény pártok folytatják az agitációs tevékenységet, melynek egyik eredménye, hogy a munkásság a keresztény elveken és a magyar faji gondolat alapján tevékenykedik. A lap szerint a kormány nem alkalmaz retorziókat, csak a törvényesség alapján szab ki büntetéseket.³⁵

A demokratikus ellenzék a Friedrich-kormányal szembeni felfogását igazoltnak látta, nevezetesen, hogy a kormány átalakítását célul megjelölő összefogásból a dolgozó osztályokat képviselő pártokat nem lehet kizárni. A változás aligha lesz eredményes, ha az egypárti kormányzás megőrzőivel csupán békés, tárgyalásos eszközökkel, s pusztán a régi parlamenti klubpártok paktumos módszereivel fognak „hadakozni”. A kormánypárt azonban felismerte az ONP követeléseinek gyengeségeit, elavultságát, s ügyesen manőverezve, kihasználva az ellenfelei körében világosan megnyilvánuló különbségeket, ígéretekkel és megtévesztéssel a tárgyalásokat felfüggesztette. Ez az elutasítás az ONP vezetőit váratlanul érte, s cserben hagyott demokrata társaikkal a kapcsolatok felújítását kezdeményezték. A demokraták, némi fejcsóválással, fátylat borítottak a botlásra, míg a nemzetiek elismerték, hogy külső nyomás nélkül kormányátalakítás elérhetetlen. Az ONP október 25-i nagygyűlésén a szónokok – Heinrich, Hegedüs, Lovászy – nem kormánybuktatásról, hanem radikális

³⁵ Tárgyalások pártokkal és pártok között. *Nemzeti Ujság*, 1919. október 21.

átalakításáról szoltak, amiből nem lehet kizárni az ország sorsáért felelősséget érző munkásságot. Nem lehet, amint a kormány teszi, a kereszténységet politikává aljasítani – jelentette ki Hegedüs Lóránt.³⁶ A szociáldemokratákkal állandó kapcsolatban álló Vázsonyi (aki október közepén Peyer Károllyal, Peidl Gyulával, Farkas Istvánnal is találkozott) Andrássy Gyulát is aktívabb politikai szerep vállalásáról győzködté. Nyugtalanította, hogy a volt munkapártiak csak átmenetileg fordítottak hátat Friedrichnek, s majd első hívó szóra ismét felveszik a fonalat.

A liberális pártok összefogásának egyik akadályát jelentette a Balla Aladár által október közepén életre hívott Nemzeti Függetlenségi Párt (NFP) megjelenése. Az októberi forradalom zágrábi követe, a második szegedi kormány minisztere nem kisebb feladatra vállalkozott, mint összeboronálni az önálló magyar állam kossuthi szellemiségét a keresztény kurzussal. Balla a kormányban való részvétel mellett hadakozott, s elhagyta Lovászyékat. Régi-új pártjának alakuló gyűlésen megjelent Friedrich István és Ereky Károly is. Friedrich beszédében üdvözölte a párt megalakulását és a kormányának nyújtott támogatást, nem zárkózva el a kormányzati együttműködéstől. A miniszterelnök beszédében a liberális csoportosulásoknak címezve közölte, hogy az ország kilencvenöt százaléka mögötte áll, s nem érti fenntartásaikat, majd hozzátette: „nem akarok a radikális szocialisták és az internacionális destruktív irányzatot képviselőkkel megegyezni, hisz ezeket akarom én elsöpörni”. Emellett kilátásba helyezte a sajtó egy részének megregulázását, egyes lapok betiltását, mert csak nemzeti szellemű sajtó működhet.³⁷

Nagyatádiék tényerése

Az NFP sem a polgári blokkhoz, sem a keresztény párthoz csatlakozni nem kívánó, tradicionálisan a függetlenségi eszmevilágot ápoló, a terrorista gyűlöletkeltőket elítélő (szűk) értelmiségi

³⁶ Koncentráció felé. *Világ*, 1919. október 26.

³⁷ A politikai helyzet. *Nemzeti Ujság*, 1919. október 13.

réteget akarta maga köré gyűjteni. A párt segítette a kormány egyes intézkedéseit. Az alakuló gyűlés után néhány nappal, a kormánykörök kérésére Balla Aladár és Szécsi Andor amolyan tájékoztató-tapogatózó megbeszélést folytatott Nagyatádi Szabó István pártjával, ami az udvarias beszélgetésen azonban nem ment túl, hiszen utóbbinak minden oka megvolt, hogy a kormánypárt burkolt megbízottjaival érdemi tárgyalásokba ne bocsátkozzon.³⁸ A kisgazdapárt vezetője elutasított bárminemű szervezeti együttműködést a kormányközeli körökkel, miután vidéki szervezeteinek működését, népes gyűléseinek megtartását sorozatosan megakadályozták vagy megzavarták.³⁹

Nagyatádi egyértelműen támogatta a demokratikus irányzatok politikai törekvéseit, de szilárdan megőrizve pártjának önállóságát, szervezeti elkötelezettséget nem vállalt. Pártja a demokratikus célokat megjelölő nyilatkozatokhoz csatlakozott, s elítélte a más demokratikus pártok, szervezetek ellen alkalmazott kényszerintézkedéseket, de közös politikai fellépések szervezését időszerűtlennek és félremagyarázhatónak vélelmezte. Az úri világgal szembeni eltökélt határozottsága, politikai tapasztalata a különféle társadalmi mozgalmakkal kapcsolatban óvatosságra intette vagy éppen tartózkodóvá tette. A századelőtől működő Nagyatádi-féle kisgazdapárt jogosan és szükségszerűen fordult szembe a parasztgazdákra épülő, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által pártfogolt, 1919. szeptember elején alakított Egyesült Kisgazda- és Földmíves Párttal (Sokorópátkai Szabó István-féle, kormánytámogató párt). A gazdák megnyeréséért folytatott kemény harc egyben a kormány intézményei és intézkedései ellen is irányult. A vidéken létesült gyenge ren-

³⁸ A kisgazdapárt 1918–1922-es tevékenységét feltáró gazdag irodalomból lásd: MÉSZÁROS Károly: Nagyatádi Szabó István programja és programfeladása (1919–1921). In: JUHÁSZ Antal–SÍPOS József (szerk.): *Parasztkérdés 1890–1930*. Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szeged, 1985; SÍPOS József: A kisgazdapárt és a Teleki-kormány lemondása. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1978/79*. Szeged, 1980. 233–257.; NAGY József: *A Nagyatádi-féle földreform 1920–1928*. Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Eger, 1993; SÍPOS József: *A pártok és a földreform 1918–1919-ben*. Gondolat, Budapest, 2009. Legújabban: SÍPOS József: *A bethleni kétharmad*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2020.

³⁹ *Népszava*, 1919. október 22.

dészeti szerveket különböző fegyveres csapatok segítették a parasztság politikai szervezkedésének meggátolásában. A demokratikus kisgazdák mozgalmát így nemcsak a Sokorópátkai-párt akadályozta, hanem a szolgabírói intézkedések sora, és a kormányajtó is. Kaposváron már szeptember elején a kormányhoz közel álló napilap jelent meg.⁴⁰ A szociáldemokratákra szórt rágalmak mellett Nagyatádi személyét sem kímélték, s a gazdákat a Hangya Szövetkezet és Sokorópátkaiék támogatására buzdították. Nagyatádi és társai az 1919-es szeptemberi-októberi országjárásuk, azaz pártjuk szervezése során felismerték azt a lehetőséget, amely a fővezérség és a kormány között támadt súlyos nézeteltérésből fakadt. (A vita a hadsereg, a fegyveres erők feletti rendelkezés kérdéséről szólt.) Nagyatádi ezért kijelentette: pártja támogatja és elősegíti a hadra foghatók körében a toborzás és sorozás sikerét, ha biztosítják pártjának szabad működését. Ez a kezdeményezése kedvező visszhangra talált a Horthy Miklós vezette fővezérségen. Október közepén pedig Nagyatádi hosszabb tárgyalást folytatott Horthyval a fővezérség siófoki rezidenciáján.

Szűkebb hazájában, Somogy megyében a nagy népszerűségnek örvendő kisgazda politikus a kerületi, városi magasrangú parancsnokokkal már szeptemberben folytatott tárgyalásokat.⁴¹ Október 12-én Kaposváron több tízezer gazda előtt tartott nagyszerű beszédet. Élesen bírálta az egész Friedrich-kormányzatot, követelte annak távozását, s valamennyi valós társadalmi erőt képviselő pártból álló koalíciós kormány felállítását. Ugyanakkor leszögezte, hogy pártok felett álló kormányzót kell választani. A Kaposváron elfogadott határozat a párt által megtartott számtalan gyűlésen támogatásra talált, és Nagyatádinak teljes bizalmat szavazott. Az október 17-i csurgói, enyingi, tolnanémedi, móri és az október 19-i, szakadó esőben megtartott szegedi nagygyűlés több ezer fős tömege lelkesen fogadta el a kormány poli-

⁴⁰ *Új-Somogy*, 1919. szeptember 2. (A központi lapok megjelenését csaknem egy hónappal megelőzte.)

⁴¹ NAGYATÁDI SZABÓ István Kaposváron. *Új-Somogy*, 1919. szeptember 14. Időközben változott a lap hangja: a kormányt támogató kisgazdapárt népszerűsítése fokozatosan háttérbe szorult.

tikáját elítélő határozatot.⁴² Nagyatádi a beszédeiben sürgette a pártok torzsalkodásának felszámolását, a kereszténység, a válás kiiktatását a politikából. A programegyeztetések, a végtelen politikai viták helyett elérte, hogy az ország rendkívüli helyzetében a paraszti gazdatársadalom zöme, az agrárszegénység és a földmunkásság is mellé állt, ezzel visszaszorította a kormány által támogatott kisgazda riválisának befolyását. Kiderült, hogy a keresztény kurzus miniszterelnökének a kilencvenöt százalékos támogatottságáról szóló állítása valótlan, a kormánypárt valóságos ellenfelet kapott.

Szociáldemokraták a koalíciós együttműködésről

És mi volt az október végi helyzet a munkásság szociáldemokrata pártjában? A párt 1919 őszén válságának legmélyebb pontjáról a helyrerázódás irányába mozdult el. Az üldözések és letartóztatások nyárutói világában, a sokféle harcban megedződött, tapasztalt szociáldemokraták szervezeteik megőrzéséért küzdöttek. A hatóságok a korábbi évtizedekben sem lelkesedtek a szociáldemokraták működéséért, s különböző fondorlatos kifogásokkal élve igyekeztek gátolni e mozgalom terjedését. 1919-ben azonban már nemcsak elszigetelésről, hanem emigrációba kényszerítésről, börtönről, fegyházról volt szó. A retorziók mellett új ellenfél is megjelent: a kormány által erősen támogatott keresztényszocialista szervezkedés,⁴³ amelynek egyik fő célja a szociáldemokraták legfontosabb pillérének, a szakszervezeteknek a szétrombolása volt. Ebbe nemcsak a régi szakszervezetek működésének felfüggesztése, székházainak időleges bezárása stb. tartozott bele, hanem a szervezetek vezetőinek üldözése, letartóztatása is. A szervezett szociáldemokrata munkásságot mentalitásában, világlátásában rázta meg az 1919-es augusztusi vereség. Az elkeseredés és a kiábrándulás feszültségé, akár haraggá válhatott. Mindezt tetézte a munkahely elvesztése,

⁴² *Magyarország*, 1919. október 17., 18., 22., 23., 28., november 1.

⁴³ GERGELY Jenő: I. m. 194–211.

a munkanélküliség réme. Ezek a körülmények, s nem utolsósorban a munkásság jelentő részének vallásos meggyőződése kedveztek a keresztény párt szervezkedésének, s az antiszemita kiszólások, rémhírek, a korábbi sikkasztásokról szóló állítások sem maradtak hatás nélkül. A keresztényszocialista szakszervezeti tag jobban bízhatott állásának megőrzésében is. Az 1919-es évben ez a szervezkedés elsősorban a vasutasok, a postások, a fővárosi villamos- és a helyi érdekű vasutak, a közigazgatás, egyes állami üzemek, gyárak dolgozóinak körében ért el számottevő eredményeket. A későbbiekben azonban befolyása jelentősen visszaesett.

A szociáldemokrata párt működését akadályozó, rendkívül nehéz körülmények között, október közepén a pártvezetőség összegezte az álláspontját a kormányzati hatalom átalakításáról, s körvonalazta az ország súlyos gazdasági helyzetének javítására vonatkozó javaslatait. A pártban 1919 augusztusa óta természetesen folytak súlyos eszmecserek, viták a pártnak a forradalom és a diktatúra hónapjaiban folytatott tevékenységéről, s ezzel összefüggésben az aktuális politikájáról. A párt köreiből némi zavart keltett, hogy a pártvezetés különböző szintjeiről kiszivárogtak vagy éppen kiszivárogtattak egyes álláspontokat, azokat hivatalosnak vagy félhivatalosnak értelmezve vagy feltüntetve.

A tekintélyes liberális-konzervatív *Az Ujság* jól értesült, minden politikai oldalról elismert publicistája, Kóbor Tamás – név nélkül – szalagcímben közölte: „A szervezett munkásság felfüggeszti az osztályharcot.”⁴⁴ A hivatalos helyről vett közlés szerint a munkásosztály belátta, hogy az ország a bekövetkezett súlyos helyzetből csak úgy kerülhet ki, ha az egyes osztályok félreteszik a politikát és az elvi ellentéteket. A szociáldemokrata párt elveinek fenntartásával békejobbot nyújt azoknak, akik készek a munkássággal együtt a helyzeten javítani. A munkásság kész minden akcióról lemondani, és noha elég oka lenne, hogy számon kérje a Friedrich-kormány mulasztásait, de az ország szenvedésének enyhítéséért kész áldozatokat hozni. A lap szerkesztősége

⁴⁴ *Az Ujság*, 1919. október 19.

felhívta a politikai pártok figyelmét a szociáldemokraták kezdeményezésének fontosságára és komolyságára.

A különböző politikai tényezőkkel tárgyalásokat folytató Garami Ernő a közzétett hírre azonnal reflektált.⁴⁵ Nem vitatta a közölt hír hitelességét, azonban szükségesnek tartotta a közlemény pontosítását. Tömören és világosan foglalta össze a szociáldemokrata párt álláspontját. „[H]a megszűnik az antidemokratikus, klerikális, reakciós, antiszemita kormánypolitika [...], ha egy demokratikus és a szabadságjogokat képviselő kormányzat kerül a mostaninak a helyébe, akkor a szervezett munkásság igenis hajlandó arra, hogy gazdasági téren is a megértés és a vállvetett munka alapjára helyezkedjék [...] a munkásság is hajlandó meghozni mindazokat az áldozatokat, amelyek tőle telnek és amelyek szükségesek ahhoz, hogy Magyarországon a gazdasági élet megindulhasson és megkezdődhessék a romok eltakarításának és az építésnek a munkája. Ha azonban tovább folytatódik a mostani munkásüldöző, reakciós politika, amely a demokráciának már elért eredményeit ismét meg akarja semmisíteni, akkor attól félek, hogy a munkásság aligha juthat olyan lelki állapotba, amely őt az áldozatkészségnek ilyen fokára és a békülékeny együttműködésre alkalmassá tehetné.”

Egy újabb nyilatkozatban⁴⁶ Garami megmagyarázta, hogy az osztályharcot nem valamiféle fegyveres barikád-összeütközésnek kell értelmezni, hiszen a kormányzati intézkedések kifejezetten egy társadalmi réteg, osztály ellen irányulnak. Vajon a munkásság vezetőinek nem feladatuk a védelem megszervezése? Nem új dolog – nyilatkozta –, hogy a kormányzatok általában igyekeznek éket verni a vezetők és a tömeg közé. Aligha vitatható, hogy a munkásság az utóbbi hónapok megrázkódtatásaiba belefáradt, s a viszonylagos nyugalom és békülékenység kívánalma nemcsak a munkásságra, hanem vezetőire is vonatkozik. Emlékeztetett arra, hogy a Peidl-kormány azonnal hozzáfogott kormányának átalakításához, kiegészítéséhez. Ebben a céljában a Friedrich-puccs megakadályozta, s e nélkül már régen koalíci-

⁴⁵ *Az Est*, 1919. október 21. (*Az Ujság* kivonatossan közölte Garami nyilatkozatát.)

⁴⁶ A szociáldemokraták és az osztályharc. *Az Ujság*, 1919. október 23.

ós kormányzat állna az ország élén. Nem a munkásságon múlik, hogy nincs megegyezés, a szociáldemokrata párt az együttműködés híve. Valamennyi osztályt képviselő kormányra van szükség, de a fennálló, egy pártra épülő, a társadalmi békét megteremteni képtelen kormány alkalmatlan a vezetésre. (A cenzúra jelentősen megrövidítette az interjú további részét.)

A szociáldemokrata párt választmánya október 23-i ülésén, Garami előterjesztése alapján egyhangú határozatot fogadott el a politikai helyzetről.⁴⁷ Eszerint: 1. A párt a Friedrich-kormányt nem tekinti olyan kormánynak, amely a versailles-i jegyzék feltételeinek megfelel, s amely az ország szociális békéjét helyre tudná állítani és képes lenne az országot a gazdasági újjáépítés útjára vezetni; ezt a kormányt tehát még passzívan sem támogathatja. 2. Ha ez a kormány megmaradna, a párt a parlamenti választásokon nem vehetne részt, miután a Friedrich-rezsim alatt az agitáció szabadságát és a külső presszióktól mentes választást teljesen kizártnak látja. Az így esetleg megtartandó választások eredménye ellen a párt már előre is tiltakozik.

A határozat megállapította, hogy a Friedrich-kormány három hónapos uralma alatt a megtorlás legkülönbözőbb eszközeinek széles körű alkalmazásával sem tudták megtörni, megpuhítani a szociáldemokrata munkásságot. Ha mégis lenne olyan botor kormány, amely a hatalom eszközeit a munkásság eltiprására használná fel, legfeljebb átmeneti sikert érhetne el. A szociáldemokraták olyan kormánnyal, amely a Habsburg Monarchiát akarja visszaállítani, amely hatalmát a gyűlölségre építi, együtt nem mehetnek. Ez a határozat összegezte a párt követendő álláspontját a küszöbön álló Clerik-tárgyalásokon.

*

Párizsban október 17-én közölték, hogy George Clerik, az antant rendkívüli teljhatalommal felruházott főmegbízottja hamarosan Budapestre érkezik. A hír Friedrichet és közvetlen környezetét elbizonytalanította, és felgyorsította a keresztény pártok

⁴⁷ A mi kurzusunk nem változott. *Népszava*, 1919. október 26.

egyesülési folyamatát, amelyet a püspöki kar már korábban is óhajtott. Az egyesüléssel demonstrálni kívánták a demokrata, liberális pártok belső egyenetlenségét, korlátozott befolyását, a parasztság kétpárti megosztottságát, a szociáldemokraták visszaesését, és mindezek révén az egységes keresztény párt elsőpró társadalmi támogatottságát. Az egyesülést két nappal a Clerk-küldöttség érkezése után, október 25-én mondták ki, s az új párt a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) nevet vette fel, melynek elnöke Friedrich István lett. A miniszterelnök mondhatni osztatlan hatalmat kapott, hiszen a keresztényszocialisták az egyesült pártban háttérbe szorultak. Giesswein Sándor már másnap kilépett a pártból, Huszár Károly pedig számos elvének feladására kényszerült.

Összegzés

Az egypárti kormány átalakítását célzó pártközi tárgyalások őszi fordulója az ellenzéki pártokat sürgető feladat elé állította. A Párizsban üléselő Legfelsőbb Tanács változatlanul ragaszkodott az általa támasztott politikai feltételek teljesítéséhez. Az első biztató lépések után azonban a különbségek domináltak. Az első kudarc az volt, amikor a kormánnyal szemben állók keletként még laza blokkot sem tudtak alakítani. Még a politikai felfogásban egymáshoz közel álló pártok vagy csoportok körében is fontosabbnak tűnt az egyes részkérdésben fennálló tárgyi különbség (például a főhatalom vagy a régi országgyűlés összehívásának kérdése), mint a fő kérdés: az egység megteremtése vagy az együttes fellépés. Egyes liberális politikusokat (és nem a tapasztalt arisztokrata konzervatív-liberálisokat) aggasztott a szociáldemokraták színre lépése. A nemzeti liberálisok egy része pedig a kormányhoz simuló magatartást választott, és az ilyen „ellenzéki” magatartást a kormány ügyesen ki is használta.

A pragmatista kiscsapatok október második felében úgy vélték, hogy bármilyen kormány jöhet, amelyet az antant elismer. A polgári pártok tárgyalásait kívülről támogató szociáldemokraták a

kormány távozását követelték. Ezzel szemben a kormány a minimális engedményektől is elzárkózott.

Több mint három hónapig tartó állóháború folyt a koalíciós kormány megteremtése érdekében. A játszma ugyan az ország érdekéről szólt, de a Friedrich-kormány valójában a teljes behódolást követelte. Önerőből, a kölcsönösség elismerése alapján a kibontakozás lehetetlenné vált. A megoldáshoz, a kormány átalakításához külföldi döntőbíró kellett, aki ha nem is korbáccsal érkezett, de kemény szavak birtokában, határozott elszántsággal, tájékozottsággal és megfelelő tapintattal kezdte meg a meserkélten összekuszált szálak kibogozását.